

УДК 339.3

Ю. Б. Шпильова, канд. екон. наук, ст. н. с.,
Рада по вивченню продуктивних сил України
НАН України

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті розглянуто актуальні проблеми пов'язані з формуванням та функціонуванням кластерів в цілому та зокрема торгівельного кластера. Сформульовано проблеми, які необхідно розв'язати для проведення кластеризації економіки України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кластер, торгівля, кластер в торгівлі, синергетика.

У сучасних умовах відбуваються істотні зміни ролі та місця чинників підвищення ефективності функціонування торгівлі певних регіонів та країни в цілому. Пожвавлення економіки України вимагає принципово нових підходів до якості надання відповідних послуг. Даний період часу характеризується формуванням нових форм господарювання. Прогресуюча глобалізація призводить до того, що економіка України змушена пристосовуватись до вимог сучасного ринкового середовища.

Як свідчить світовий досвід, значні зміни в організації виробництва як на національному, так і на міжнародних рівнях, сприяють створенню територіально-галузевих та інтеграційних об'єднань — кластерів. Тому кластерний розвиток країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки. Поряд з цим, кластери являють собою комбінацію конкуренції та кооперації таким чином, що об'єднання в одних сферах допомагають успішно вести конкурентну боротьбу в інших. Для України кластеризація є одним із шляхів розбудови економіки та підтримки її на належному рівні в системі світових господарських відносин. Саме тому вивчення кластеризації економіки в цілому та безпосередньо сфери торгівлі є досить актуальним.

Проблема формування та функціонування кластерів досліджена і дістала наукове обґрунтування у працях таких зарубіжних вчених: А. Маршала, І. Толенадо, Д. Сольє, М. Портера, Ж. Ламбена. Питання розвитку кластерних утворень розглянуті у наукових працях таких відомих авторів з кластеризації, як: Т. Андерсена, В. Елшера, М. Енрайта, С. Розенфельда, С. Хартмана, Г. Шмітта. Адаптацію зарубіжних і українських концепцій кластерів до реалій сьогодення стали результати досліджень які провели: О. Азарян, О. Амоша, Є. Безвушко, Н. Волкова, М. Войнаренко, В. Геєць, В. Гусєв, О. Мігрянян, К. Некрасова, С. Семенов, С. Соколенко, В. Чужикова та іншими. Незважаючи на якість та обсяги наукових досліджень щодо розвитку кластерів та їх впливу на економічні системи різних країн, сучасний стан економіки України потребує дослідження питань формування кластерів окремих сферах діяльності, а також питань, що стосуються впливу кластерів на їх ефективність. У вітчизняній науковій літературі по суті не існує цілісного дослідження проблеми створення кластерів у торгівлі та підвищення її ефективності в умовах нестійкого ринкового середовища. Це обумовило актуальність і необхідність розвитку відповідного наукового напрямку. Саме тому метою статті є дослідження питань стану, доцільності та перспектив розвитку кластерів у торгівлі та їх впливу на ефективність її функціонування в окремому регіоні та в Україні в цілому.

За словами М. Портера, в сучасній економіці, в умовах глобалізації, традиційний поділ економіки на сектори або галузі втратило свою актуальність. На перше місце виходять кластери — системи взаємопов'язаних фірм та організацій. Досвід зарубіжних країн показав, що кластерний підхід є основою для конструктивного діалогу між представниками підприємницького сектору і державою. Результатом цього є підвищення ефективності їх взаємодії.

Головне, що дає кластер, — це можливість для бізнесу і для регіону розвиватись не по інерції. Стимулювання розвитку кластеру по силам кожного регіону України.

Але необхідно пам'ятати, що кластери можуть принести результати тільки тоді, коли вони функціонують у відповідності зі стратегіями регіональних розвитків.

У науковій літературі існує велика кількість визначень поняття «кластер». Хоча не зважаючи на інтерес до нього в Україні відсутнє нормативне визначення «кластер», його видів, та комплексу заходів до його створення.

З англійської мови термін «cluster» перекладається як гроно букет, або як група скупчення, зосередження тощо. Як математичний термін позначає фізично близьке розташування логічно пов'язаних об'єктів у межах однієї області. Саме у відповідності із математичним визначенням і подається економічне визначення поняття «кластер». Найпоширенішим є визначення американського фахівця М. Портера. Кластер — це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій у певних областях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу [1, с. 258].

Хоча концепція кластерів існує досить довго, вона має різні значення в різних куточках Європи. Кластери варіюють від малих мереж в обмежених географічних зонах до мега-кластерів, що представляють велику частину економіки певної країни.

Кластер у торгівлі — це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств, організацій і установ, об'єктів інфраструктури у межах певного регіону або держави в цілому, що направляють свою діяльність на виробництво конкурентоздатних товарів і послуг з урахуванням інтересів кожного з учасників кластеру та відповідати стратегії розвитку території, на якій функціонує кластер.

Торговельні кластери мають різні форми залежно від своєї глибини та складності, але більшість включає в себе компанії готової продукції або сервісних послуг; постачальників спеціалізованих товарів і послуг; складські, оптові та оптово-роздрібні підприємства; експортні компанії; торговельні підприємства та об'єкти роздрібної торгівлі. У кластери досить часто входять державні та інші організації, що забезпечують спеціальне навчання, також надходження інформації, проведення дослідження функціонування кластеру та його ефективність, та інші, що надають технічну підтримку, а також агентства, що встановлюють стандарти, державні структури, що мають суттєвий вплив на кластер. Крім цього до кластеру входить вся допоміжна інфраструктура, що необхідна для повноцінного функціонування кластеру.

Для того, щоб кластер був життєздатним, самодостатнім, успішним, ефективно організованим потрібно забезпечити 5 необхідних умов — «5 — І». У ці «5 — І» входить [2, с. 28]:

1. Ініціатива — ініціативні та впливові люди з числа підприємців, структури влади освіти та ін., щоб організувати кластер і довести його ефективність.
2. Інновації — залучення нових технологій для створення нових можливостей у конкурентній боротьбі. Тільки нове та перспективне може зацікавити інвесторів.
3. Інформація — створення баз даних та Інтернет сторінок, які були б відкриті та доступні, для того щоб одержувати переваги в доступі до ринків постачальників та збуту.
5. Інтеграція — передбачає використання нових кластерних технологій співробітництва на галузевому та територіальному рівнях за підтримки науки та влади.

Характерними рисами кластерної форми, які відрізняють їх від інших об'єднань (на відміну від територіально-виробничого комплексу) є те, що в основу кластера закладено ринковий механізм і самоініціативу учасників, які об'єднуються для підвищення своєї конкурентоспроможності.

Спільна дія учасників торговельного кластеру дозволяє забезпечити більший зиск, порівняно з тим, який би вона могла отримати, якщо працювали окремо один від одного (енергетичний ефект) [3, с. 9].

Синергетика — це теорія самоорганізації в системах різної природи. Вона має справу з явищами та процесами, в результаті яких у системі — в цілому — можуть з'явитися властивості, якими не володіє жодна з частин [4]. Синергетика досліджує

організаційний момент, ефект взаємодії різних систем. Важливою особливістю синергетичних систем полягає у тому, що ними можна керувати зовні, змінюючи спливаючі на систему фактори. Це є особливо актуальним при дослідженні розвитку економічних систем, зокрема такої економічної підсистеми, як формування кластеру, які є базою сучасних умов для всіх економічних процесів у державі.

Практичний прояв синергетичного ефекту у наслідок взаємодії учасників кластеру відбувається у формі виникнення нових якостей, функцій або механізмів функціонування об'єднаної структури. Саме поява нових якостей та властивостей дозволяє досягти значно більшого ефекту від спільної дії підсистем ніж сума результатів їх незалежної діяльності.

Сучасна економічна наука має оволодіти новими синергетичними інструментами мислення, оскільки синергетика виявляє загальні методи і закономірності процесів самоорганізації в самих різноманітних відкритих рівноважних систем, до яких безперечно відносяться різні економічні підсистеми, у тому числі і кластери. Одним з основних завдань економічної науки є сприйняття і застосування синергетичних досягнень у різних економічних підсистемах. Це дозволить по новому сприймати та розуміти економічне дійсність.

Незважаючи на актуальність та необхідність проведення кластеризації економіки України існує багато проблем, які необхідно розв'язати. Перш за все це:

- відсутність нормативно-правового забезпечення створення та функціонування кластерів на регіональному та державному рівні;
- в Україні не існує достатнього інформаційного забезпечення створення та повноцінного існування кластерів в Україні;
- незацікавленість малого та середнього бізнесу в об'єднанні;
- відсутність досвіду функціонування кластерів на загальнодержавному та регіональному рівнях тощо.

На сьогодні в Україні лише незначна частина підприємств пройшла неформальний процес кластеризації, а для більш широкої та ефективної кластеризації всіх сфер діяльності, включаючи і торгівлю та на всій території України, необхідно в першу чергу державним структурам впроваджувати ефективну та дієву кластерну політику.

Основною метою кластерної політики в торговій сфері України є забезпечення високих темпів економічного росту та диференціації економіки за рахунок підвищення конкурентоздатності підприємств, об'єктів торгівлі.

На основі вище зазначеної мети кластерної політики в сфері торгівлі необхідно сформулювати її завдання, серед основних необхідно виділити:

- Формування умов для ефективної організації розвитку кластерів у торгівлі України, включаючи виявлення учасників кластеру та розробку стратегії розвитку торгового кластеру в Україні.
- Забезпечення ефективної підтримки проектів направлених на підтримку малого та середнього бізнесу та політику залучення інвестицій у торговельну сферу України.
- Забезпечення методичної та інформаційно-консультативної підтримки реалізації кластерної політики.

Кластери — істинне дитя глобалізації, підвищення ролі регіонів, створюють основи для притоку іноземних інвестицій, навчання широкого кола підприємців і міцного розвитку малого і середнього підприємництва, підвищення гнучкості та мобільності компаній, створення широкого спектру мережевих структур. Кластери одночасно виступають і як форум, у рамках якого ведеться діалог між діловими, урядовими, науковими колами про шляхи розвитку конкурентних переваг у межах міста, провінції, штату, країни і навіть на національному рівні [5, с. 21].

Формування конкурентоздатних кластерів, як вже зазначалось, впливає на розвиток тих чи інших регіонів, на території яких вони розташовані. Формування кластерів у торгівлі позитивно впливатиме на швидкий оборот капіталу, формування

спеціалізованих навчальних установ та кваліфікованого персоналу та розвитку розгалуженої системи оптових та роздрібних об'єктів торгівлі, що в перспективі дозволить залучити значні інвестиційні ресурси, підвищити ефективність використання наявних виробничих потужностей. Кінцевим результатом створення кластеру в торгівлі є оптимальне задоволення потреб кожного конкретного етапу в просуванні певного виду продукції від виробника до споживача.

Література

1. Конкуренція // М. Портер — М.: Видавничий дім «Вільямс», 2005. — 608 с.
2. *Hernesniemi H.* Advantage Finland: The Future of Finnish Industries // H. Hernesniemi, M. Lammi, P. Ylä-Anttila. — Helsinki, 1995.
3. *Марченко В. Г.* Кластерный подход к экономическому развитию регионов // В. Г. Марченко / Современные тенденции развития региональной экономики. Материалы конференции 11-12 мая 2006 г. — Ульяновск: Рейтинговое агентство «Эксперт РА», 2006. — С. 5–19.
4. *Сугаков В. Й.* Основы синергетики // В. Й. Сугаков. — К.: Обереги, 2001. — 287 с.
5. *Соколенко С. И.* О кластеризации в странах ОЧЭС // С. И. Соколенко. — Деловой вестник. — 2007. — № 12(163). — С. 21.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2009 р.